

УЛОГА ОСИГУРАЊА ДЕПОЗИТА У ПРЕВАЗИЛАЖЕЊУ БАНКАРСКЕ КРИЗЕ

ROLE OF DEPOSIT INSURANCE IN ORDER TO OVERCOME THE BANKING CRISIS

Драгана Башић*

Резиме

Свака економска и банкарска криза у свијету је генерисана дубоким и дугорочним поремећајима системског или несистемског карактера у сржи одређеног економског, односно банкарског система. Генерално посматрајући, периоди кризе су у кратком року погубни за општи економски раст, финансијску стабилност и запосленост, али у дугом року њени ефекти су свакако позитивни и доприносе враћању економског система на здраве основе и стабилан раст и развој.

Потреба за осигурањем депозита се и јавила као последица наступања банкарске кризе још у давном XIX вијеку и представља јасне коријене "бриге државе" за мале депоненте и јачање свијести да ти "мали" у суштини представљају "челични стуб" једног финансијског система.

Овај рад представља дубоко садржајан и суштински критичан осврт на генезу развоја и моделе осигурања депозита у свијету и код нас, позитивне ефекте њиховог дјеловања, али и слабости и могући приступ у њиховом реструктурирању у правцу испуњења циљева због којих и постоје, а то су заштита интереса депонената, очување повјерења у банкарски систем и обезбјеђење финансијске стабилности земље.

* Др Драгана Башић, доцент, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци

Кључне ријечи: банкарска криза, морални хазард, осигурање депозита, повјерење, финансијска стабилност.

Abstract

Any economic and banking crisis in the world has generated a deep and long-term disorders system or nonsystem characters at the core of a certain economic and banking system. Generally looking, the periods of crisis are devastating in the short term for the general economic growth, financial stability and employment, but in the long run its effects are certainly positive and contribute to restoring the economic system on the basis of healthy and stable growth and development.

The need for deposit insurance and reported as a consequence of the banking crisis in ancient XIX century and is a clear roots "concerns of the state" for small deponents and strengthen the awareness that these "small" are basically "steel pillar" of a financial system.

This work is deeply meaningful and substantial critical review of the genesis and development of models of deposit insurance in the world with us, the positive effects of their action, and weaknesses and possible access to their restructuring in the direction of fulfilling the objectives and why they exist, and that the protection of the interests depositors, preserve confidence in the banking system and ensuring the financial stability of a country.

Key words: The banking crisis, moral hazard, deposit insurance, trust, financial stability

Увод

Готово у свим развијеним земљама банке као депозитне институције су укључене у систем осигурања депозита.

Осигурање депозита представља гаранцију државе власницима депозита у банкама депозитним институцијама да ће у одређеном износу бити исплаћени уколико њихова банка дужник пропадне. Банке које су укључене у систем осигурања депозита у једној земљи дужне су да редовно уплаћују премије осигурања депозита у специјални фонд агенција за осигурање депозита из којег се, према потреби, врши компензирање депонентима за њихове депозите уколико дође до ликвидације банке.

У основи сваког система осигурања депозита у свијету је, без обзира на разлике у њиховој структури и карактеристикама, заштита интереса

депонената у банкама како би се очувало повјерење у банкарски систем и одржала финансијска стабилност земље.

Систем осигурања депозита је још од својих зачетака изазивао пажњу многих експерата у банкарству и финансијској струци, управо због његове улоге и значаја као модела превазилажења посљедица кризних стања.

Међутим, нема идеалног модела, већ свако ново стање отвара потребу новог прилагођавања и његове модификације ради остварења циљева због којих је и формиран.

Оснивање међународних финансијских асоцијација осигурања депозита, координирани рад Базелског комитета, асоцијација и Европске комисије на стандардизацији принципа осигурања депозита на ширем свјетском економском простору указује на потребу заједничког напора за очување стабилности глобалног финансијског система и значај осигурања депозита као модела превазилажења могућих банкарских и финансијских кризних стања.

1. Генеа развоја и облици осигурања депозита у свијету

Први облици осигурања депозита због јуриша депонената на банке јавили су се већ почетком XIX вијека у циљу очувања стабилности финансијског система, али Велика економска криза тридесетих година XX вијека у Сједињеним Америчким Државама створила је услове за формирање првог стандардног механизма осигурања депозита.

Слика 1. Амерички предсједник, Franklin Roosevelt 16. јуна 1933. потписује Закон о банкарству, дио којим се конституише FDIC

Амерички конгрес је 1933. године, након најгорег јуриша на банке у америчкој историји, основао Државну агенцију за осигурање депозита **FDIC (Federal Deposit Insurance Corporation)** у чијој је директној надлежности било осигурање депозита. Ова агенција је била самостална и Конгрес је обезбиједио висока овлашћења у спровођењу њене политике.

Оснивање ове агенције је вратило повјерење депонената у банкарски систем и подстакло их да улажу своје депозите у банку, чак и у вријеме интензивних банкротстава банака. Само годину дана касније Конгрес је одобрио оснивање Федералне корпорације за осигурање штедње и зајмова (FSLIC) како би се осигурали депозити штедно-кредитних удружења и штедионица, а 1971. године формира Национални фонд осигурања удјела у кредитним удружењима ради осигурања њихових депозита. Конгрес 1989. укида FSLIC и њене надлежности преноси на FDIC.¹

Главни циљеви Државне агенције за осигурање депозита у Сједињеним Државама су очување штедних и трансакцијских средстава, односно депозита малих штедиша, и стабилизација банкарског система.

Од свог оснивања ова институција се није суштински мијењала и остала је вјерна свом програму из тридесетих. Ова агенција премије осигурања зарачунава на основу осигураних депозита банака и штедионица и "слијева" их у формирану Фонд осигурања банака и Фонд осигурања штедних задруга. Битно је нагласити да премију осигурања представља исти постотак укупних депозита за све осигуране депозитне институције, без обзира на врсту институције и ризичност њихових портфолија. Премије осигурања по појединачној осигураној институцији су веома мале (од 1933. до 1989. износиле су 0,083 %, а данас 0,23 % по долару осигураних депозита). Нови ниво који употребљава Фонд је 0,22 % у поређењу с минимумом од 1,15% којег је наложио Конгрес. Управо ове ниске цијене осигурања депозита и једнакост у обрачуну за све осигуране депозитне институције су на мети критика многих америчких економиста.

Квоте осигурања депозита у америчком систему су варијабилног карактера и зависе од нивоа системског ризика, економске политике и развијености привреде. Тако је 1933. године Државна агенција за осигурање депозита осигуравала депозите у вриједности 2.500 долара по сваком појединачном рачуну, да би Амерички конгрес ту границу 1980. године повећао на 100.000 долара. Због наступања снажног системског ризика, Конгрес је 2009. ту квоту повећао на 250.000, и она ће бити

¹ Miller, L. R. VanHoose, D. D., *Модерни новац и банкарство*, Загреб: Мате д.д.о., 1997. стр. 281.

активна до 31. децембра 2013. када се поново враћа на износ од 100.000 долара.²

Када осигурана банка пропада, сви осигурани депоненти бивају исплаћени а њиховим депозитима управља нова институција. У случају банкрота осигуране институције FDIC може да искористи следећих пет опција.³

- *Куповина и преузимање од здраве банке.* Здрава банка преузима добре кредите и другу имовину лоше банке.
- *Поддршка отвореној банци.* Аквизирана банка добија финансијску помоћ од FDIC-а у припајању проблематичне банке.
- *Трансфер или преузимање осигураних депозита од FDIC-а* ради директне исплате депонентима од здраве банке.
- *Bridge bank.* Уколико се не може извести преузимање проблематичне банке од других банака, FDIC може да је преузме на кратак рок и да њоме управља у периоду од пет година док се не пронађе адекватан купац (варијанта стварања банке за премоштавање - Bridge bank). Државна агенција непосредно контролише процес реструктурирања проблематичне банке за вријеме њеног санационог процеса. У овом случају сви осигурани депоненти и даље имају своје рачуне у банци.
- *Опција исплате (Payout option).* Одмах, у првој седмици, FDIC исплаћује депонентима пун износ њихових осигураних средстава, преузима потраживања депонената и постаје генерални кредитор банке. Ова државна агенција добија улогу судског извршитеља и ликвидира имовину банкротираних банке, а из тих средстава исплаћује власнике неосигураних депозита и остале кредиторе банке. Исплаћује укупно 60 до 80 посто потраживања, а исплата може бити одложена неколико година због судског процеса.

Русија је тек децембра 2003. донијела закон осигурања депозита становништва у банкама Руске Федерације и сагласно томе основала Агенцију за осигурање депозита (Deposit Insurance Agency - DIA). То је државна корпорација некомерцијалног типа са специјалним законским статусом, чији су основни циљеви, осигурање депозита становништва и обезбјеђење ликвидности банака које држе депозите становништва. Агенција је у власништву Руске Федерације независна је у спровођењу својих активности од Владе и Централне банке Руске Федерације.

² <http://www.fdic.gov/about/index.html>

³ Timothy W. Koch, S. Scott MacDonald, *Bank Management*. Thomson Learning. South – Western. 2003. стр. 457.

Почетни капитал ове руске агенције за осигурање депозита формиран је трансфером имовине расформиране Агенције за реструктурирање кредитних организација (ARCO), а октобра 2005. тај фонд је допуњен са 5,2 билиона рубаља (182 мил \$). Руски закон дозвољава и могућност финансирања Агенције позајмљивањем из буџета Руске Федерације у случају потребе ургентног финансирања. Најзначајнији извор финансирања Агенције је кварталним уплатама премија осигурања банака која тренутно износи 0,15 % укупних депозита. У почетку су осигурани депозити у банкама износили 100.000 рубаља по депоненту, а 2006. године је, на захтјев Владе, повећан на гарантни ниво осигурања од 280.000 рубаља (око 10.000 \$). За износ до 100.000 рубаља гарантује се 100 %, а за сваки износ преко гарантује се 90 %. Тренутно Фонд осигурања депозита Агенције (DIF) посједује 15,1 билион рубаља (око 528 мил \$).⁴

Корпорацију за осигурање депозита у **Јапану** (DICJ – Deposit Insurance Corporation of Japan) основала је 1971. године Влада Јапана, која данас овладава 95 % капитала Корпорације, а остало је у власништву банке Јапана и приватних финансијских институција. Корпорација за осигурање депозита Јапана је под директним супервизорским покровитељством Министарства финансија и Агенције финансијских услуга (Financial Services Agency). Данас је Корпорација активна на сљедећим подручјима:

- управљање системом осигурања депозита како би се обезбиједила сигурност депозита најзначајних депонената у финансијском систему, финансијска подршка финансијским институцијама које пропадају (у периоду од априла 1992. до јуна 2003. ова корпорација је помогла 180 финансијских институција у износу 25 трилиона јена у виду финансијске помоћи или преко куповине активе);
- финансијски пословни реинжењеринг, односно активности финансијске реконструкције које обухватају управљање банротираним финансијским институцијама као администратор који је поставила Комисија FSA;
- пружање савјета и подршке Корпорацији за рјешавање и прикупљање (Resolution and Collection Corporation – RCC) која је власнички субсидијар DICJ у управљању процесом прикупљања и рјешавања неперформансних кредита трансферисаних од компанија које се баве давањем хипотекарних кредита и пропалих финансијских институција које су под старатељством, односно повјереништвом DICJ;

⁴ Подаци Међународне асоцијације институција за осигурање депозита IADI (International Association of Deposit Insurers) <http://www.efdi.net/aboutUs.asp>

- јачање капитала финансијских институција и куповина и распоред неперформансних кредита добрих финансијских институција;
- Од априла 2002. овлашћење DICJ за контролу финансијских институција у погледу њихове припреме за непосредну реакцију у случају банкрота и немогућности ограниченог гарантног система депозита да покрије све губитке.

У **Француској** *The Fonds de Garantie des Dépôts* је основан 25. јуна 1999. године у циљу заштите штедних улога и финансијског система те земље. Чланице Фонда су све кредитне институције и инвестиционе компаније са сједиштем у Француској са својим пословницама у Европском економском подручју и Монаку. Овај фонд гарантује за депозити кредитних институција, али и за финансијске инструменте према важећој законској регулативи Француске (**article L 211-1 of the Code Monétaire et financier (equities, debt securities, shares or units in mutual investment fund entities, futures)**).⁵

Максимални лимит осигурања је 70.000 евра по депоненту. Максимална гаранција се односи за сваку банку чланицу Фонда у зависности од броја рачуна отворених од депонената у Француској и од филијала институција лоцираних на подручју Европске уније. Депозити у новцу земаља Европског економског подручја су претворени у евро кориштењем текуће стопе промјене на дан блокирања.

Накнада износа за сваког појединачног власника депозита је обрачуната на бази индивидуалног удјела депозита депонената у укупном износу депозита банке.

Њемачка има Асоцијацију њемачког јавног банкарског сектора - The Association of German Public Sector Banks – Bundesverband Öffentlicher Banken Deutschlands (VÖB) - која је асоцијација банака кредитора у њемачкој банкарској индустрији са сједиштем у Берлину. Данас има 62 члана, а чланице су регионалне банке (Landesbanken) и развојне банке у власништву државе. Крајем 2007. године укупна актива чланица ове асоцијације је износила 2,047 билиона евра што је 27% укупне имовине унутар њемачке банкарске индустрије.⁶

Ова асоцијација сарађује с њемачким Бундестагом, Европским парламентом и Европском комисијом. Заједно са још четири највеће асоцијације у њемачкој банкарској индустрији ова асоцијација формира Заједнички комитет њемачких централних асоцијација у њемачкој банкарској индустрији (Zentraler Kreditausschuss, ZKA).

⁵ http://www.garantiedesdepots.fr/spip/spip.php?article48&id_rubrique=16

⁶ <http://www.voeb.de/de/english/>

Према законској регулативи (законска обавеза осигурања депозита), VÖB надокнађује и гарантује сигурност депозита комитената и гарантује за обавезе банке из трансакција с хартијама од вриједности. Асоцијација VÖB има и Добровољни гарантни фонд (Voluntary Guarantee Fund), који може обезбиједити додатну гаранцију за депозите.

Све земље чланице Европске уније су ускладиле или су у фази усклађивања својих система осигурања депозита према Директиви 94/19 Европског парламента и Европске комисије (*Directive 94/19/EC of the European Parliament and of the Council of 30 May 1994 on deposit-guarantee schemes*). Према овој директиви, укупни депозити сваког депонента морају бити покривени у износу до 20.000 евра у свакој депозитној институцији (article 7).

Европска комисија је у Бриселу октобра 2008. предложила повећање осигураног банкарског депозита са дотадашњих 20.000 на минимално 50.000 евра, да би до краја 2009. та сума достигла 100.000 евра. Ријеч је о у покушају да се врати повјерење инвеститора и Европљана у безбједност њихових депозита. Максималан период за исплату средстава у случају да банка пропадне биће три дана, за разлику од досадашњих три до девет мјесеци.⁷ Овај приједлог Европске комисије је по убрзаној процедури и усвојен у Европском парламенту.

Њемачка и Ирска већ су гарантовале банкарске депозите током највеће финансијске кризе у посљедњих 80 година.

2. Осигурање депозита у Босни и Херцеговини и земљама у окружењу

У *Хрватској* је Државна агенција за осигурање штедних улога и санацију банака основана на темељу Закона о Државној агенцији за осигурање штедних улога и санацију банака 1994. године као специјализована финансијска институција која осигурава депозите у кредитним институцијама. Циљ система осигурања депозита је заштита депозита грађана у случају њихове недоступности, односно отварања стечајног поступка кредитне институције.

Оснивач Агенције је Република Хрватска, која јамчи за обавезе Агенције. Према Закону о осигурању депозита, члан 9,⁸ премија за осигуране депозите се обрачунава и плаћа тромјесечно на бази података о просјечном стању депозита грађана у посљедња два мјесеца у тромјесечју

⁷ <http://www.capital.ba/ek-predlozila-povecanje-osiguranog-depozita-na-100000-evra/>

⁸ <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2004/3068.htm>

у висини од 0,125 % од износа осигураних депозита. У случају да рацио резерви у Фонду осигурања депозита (однос средства Фонда/укупни осигурани депозити банака) пређе износ од 2,5 % рачунајући на дан 31.12. претходне године, висина годишње премије за текућу годину може бити и у нижем износу од предвиђеног Законом.

Агенција може наплаћивати и различите врсте и висину премије за осигурање депозита банкама зависно од степена ризичности пословања сваке појединачне банке (диференцијалне премије) о чему одлуку доноси управа Агенције уз претходну сагласност Хрватске народне банке.

Према најновијој измјени и допуни Закона о осигурању депозита⁹ у периоду до 1. јануара 2010. године Агенција осигурава депозите грађана у свакој кредитној институцији до висине од 400.000 куна у стопостном износу, неовисно о броју банкарских рачуна, висини средстава по њима, валути и мјесту гдје се ти банкарски рачуни воде. Након 1. јануара 2010., обим осигурања Агенције се проширује, осим депозита грађана, и на депозите дијела правних лица у свакој банци, штедној банци и стамбеној штедионици, такође, до висине од 400.000 кн у стопостном износу, неовисно о броју банкарских рачуна, висини средстава по њима, валути и мјесту гдје се ти банкарски рачуни воде.

У случају потребе Влада Републике Хрватске може прописати и већи износ осигураног депозита.

У *Републици Србији* Агенција за осигурање депозита је основана Законом о Агенцији за осигурање депозита¹⁰ јула 2005. године са сједиштем у Београду. Ступањем на снагу Закона престала је да постоји Агенција за осигурање депозита, санацију, стечај и ликвидацију банака, а за њеног универзалног правног сукцесора именована је новооснована Агенција за осигурање депозита са статусом јавне агенције и као таква је регистрована у Трговинском суду у Београду.

Сагласно Закону о Агенцији за осигурање депозита, Агенција обавља следеће дјелатности:

- обавезно осигурање депозита физичких лица,
- послове стечајног или ликвидационог управника у банкама и друштвима за осигурање,
- учествује у управљању банкама чији је акционар Република Србија и организује и спроводи поступак продаје акција тих банака,
- организује и спроводи поступак приватизације друштвеног, односно државног капитала у друштвима за осигурање,

⁹ <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2004/3398.htm>

¹⁰ Закон о Агенцији за осигурање депозита, "Службени гласник РС", бр. 61/05.

- обавља друге послове у име и за рачун Републике Србије у складу са законом и другим прописима.

У оквиру Агенције постоји посебно одјељење - Јединица за управљање пројектима - Project Management Unit (PMU), која врши техничку и финансијску администрацију пројеката које финансира Свјетска банка.

Према Закону о осигурању депозита,¹¹ банке су дужне да Агенцији плаћају премију за осигурање депозита на начин и у роковима које пропише Агенција. Банка је дужна да Агенцији доставља мјесечне извјештаје о укупним и осигураним депозитима, као и друге податке који Агенцији могу бити потребни за обављање њених законом утврђених послова. Ако банка не плати премију у прописаном року, Агенција о томе обавјештава Народну банку Србије, која предузима одговарајуће мјере у складу са законом, што значи да је осигуравање депозита обавезујућег карактера за банке.

Према члану 11. Закона о осигурању депозита, банке су дужне да плаћају почетну, тромјесечну и ванредну премију.

Почетна премија се плаћа по регистрацији банке у Регистар привредних субјеката и износи 0,3 % новчаног дијела минималног оснивачког капитала банке.

Агенција утврђује стопу тромјесечне премије за наредну годину најкасније до 30. септембра текуће године на основу стања у банкарском и укупном финансијском систему Републике Србије, степена ризика коме је изложена и висине средстава фонда за осигурање депозита. Стопа тромјесечне премије износи највише 0,1% и наплаћује се на основу просјечног стања укупних осигураних депозита у банци у претходном тромјесечју. Агенција може обуставити обрачун и наплату тромјесечне премије ако средства фонда за осигурање депозита достигну 5% укупног износа осигураних депозита.

Ако средства фонда за осигурање депозита нису довољна за исплату осигураних износа, допунска средства обезбјеђују се наплатом ванредне премије на основу одлуке Агенције. Збир стопа ванредних премија у току једне године износи највише 0,4%. Агенција ванредну премију обрачунава и наплаћује на основу посљедњег утврђеног просјечног стања укупних осигураних депозита. Ако и послје наплате ванредне премије средства фонда за осигурање депозита нису довољна за исплату осигураних износа, допунска средства Агенција може обезбиједити задужевањем, на основу одлуке Управног одбора, уз претходну сагласност Владе Републике Србије.

¹¹ Закон о осигурању депозита, "Службени гласник РС", бр. 116/08.

Системом осигурања депозита у финансијском систему Републике Србије су тренутно заштићени депозити физичких лица, предузетника, малих и средњих правних лица до осигураног износа од 50.000 евра.

Систем осигурања депонената у *Црној Гори* формиран је са циљем да се обезбиди финансијска стабилност земље и повјерење у банкарски систем и заштита депонената од губитка депозита или дијела депозита у случају стечаја банке или одузимања дозволе за рад банци у којој депонент има средства, тако да се депоненту у прописаном року омогући располагање средствима до законом гарантованог износа. За осигурање депозита у банкама надлежан је Фонд за заштиту депозита.

Заштита депозита обухвата депозите грађана и правних лица, резидената и нерезидената. У случају стечаја банке Фонд за заштиту депозита гарантује исплату до 5.000 евра по депоненту, без обзира на број и врсту депозита у тој банци. Износ за исплату се утврђује сабирањем стања на свим рачунима које депонент има у банци и одузимањем укупних обавеза депонента према банци на дан отварања стечаја или одузимања дозволе за рад банци. Гарантовани износ од 5.000 евра обухвата и припадајуће камате до дана доношења рјешења о покретању стечаја, а умањује се за износ укупних обавеза депонента према банци (кредит, минус на текућем рачуну и сл.). Све банке које имају дозволу за рад од Централне банке Црне Горе аутоматски су укључене у систем заштите депозита, што значи да су осигурани депозити у свим банкама у Црној Гори. Банке су обавезне да Фонду плаћају почетну и годишњу премију за осигурања депозита. Данас је у Црној Гори осигурана сва штедња без одређеног лимита.

Да би заштитила црногорски банкарски сектор од посљедица присутне свјетске финансијске кризе и очувала његову сигурност и стабилност, Влада Црне Горе у октобру 2008. године одлучила се на доношење специјалних мјера за очување ликвидности и солвентности банака које су основане и послују у Црној Гори.¹²

Овим законом Влада Црне Горе гарантује исплату депозита физичких и правних лица положених код банака које су основане и послују у Црној Гори изнад висине прописане посебним законом до пуног износа. Ову исплату ће вршити Фонд за заштиту депозита према законским одредбама. Ради стварања повољних услова за међусобно кредитирање банака, Влада може издати гаранцију за кредит или позајмицу узету код друге банке или финансијске институције, с тим да су акционари банке

¹² Закон о мјерама за заштиту банкарског система, "Службени лист Црне Горе" бр. 64/08.

којој се издаје гаранција дужни заложити своје акције у банци у корист Владе.

У циљу обезбјеђења ликвидности банке, Влада на њен захтјев може извршити пријевремену отплату укупног дуга државе према банци, укључујући и кредите за које је Влада дала гаранцију. Банци којој су потребна додатна ликвидна средства Влада може обезбиједити и кредитну подршку из средстава депозита који се налазе на посебном рачуну код Централне банке Црне Горе или позајмицама на финансијском тржишту у сарадњи са Централном банком.

За обезбјеђење солвентности банке Влада Црне Горе на њен захтјев може обезбиједити средства за докапитализацију куповином акција у тој банци по номиналној вриједности уколико нема других могућности за докапитализацију.

Агенција за осигурање депозита *Босне и Херцеговине* основана је Законом о осигурању депозита у банкама Босне и Херцеговине 2002. године. ("Службени гласник БиХ", бр. 20/02). Агенција је самостално, непрофитно, правно лице са пуним овлаштењем у складу са законом државе. Сједиште агенције је у Бањој Луци са филијалама у Сарајеву и Бањој Луци.

У успостављању Агенције за осигурање депозита БиХ и њеном раду велику савјетодавну и техничку помоћ дали су Robert C. Demler, JR (Одјел сталног савјетника за банкарство Министарства за трезор Сједињеним Државама при Министарству финансија Федерације БиХ), Rainer Mueller (GTZ GmbH - Менаџер пројекта са задатком подршке у оснивању система осигурања депозита у БиХ) и Romeo Esangga (GTZ GmbH – Резидентни савјетник).¹³ Можемо закључити да је на организацију ове агенције јак утицај управо имао амерички модел осигурања депозита, што се види из њене организације и законских рјешења.

Као и све агенције за осигурање депозита у окружењу, Агенција је стална чланица двију међународних асоцијација, Међународне асоцијације осигураватеља депозита (IADI) и Европског форума осигураватеља депозита (EFDI).

Основи задаци Агенције за осигурање депозита Босне и Херцеговине су:

- осигурање *прикладних депозита* физичких особа у банкама чланицама које представљају укупан износ свих средстава који резултирају из депозита, штедних рачуна или сертификата банке које је

¹³ <http://www.aod.ba/>

депонент депоновао у банци чланици у складу са Законом о осигурању депозита у банкама Босне и Херцеговине;

- издавање сертификата о чланству банкама које задовољавају критерије за учешће у програму осигурања депозита у погледу капитала, ликвидности, квалитета активе, управљања, профитабилности, рачуноводствених стандарда и резерви;
- одузимање путем суспензије или окончања сертификата о чланству;
- инвестирање средстава која чине Фонд за осигурање депозита у складу са ограничењима политике инвестирања Агенције у складу са Законом о осигурању депозита у банкама Босне и Херцеговине;
- исплата осигурања депозита у случају престанка рада банке чланице у складу са Законом о осигурању депозита у банкама Босне и Херцеговине;
- доношење подзаконских аката којима се регулише осигурање депозита и пословање Агенције у складу са Законом о осигурању депозита у банкама Босне и Херцеговине.

Све банке које су добиле дозволу за рад од Агенције за банкарство Федерације Босне и Херцеговине или Агенције за банкарство Републике Српске или њихових насљедника и које испуњавају критерије Агенције за чланство дужне су постати банке чланице.

Банке чланице плаћају премију осигурања, гдје се као основица премије осигурања користе просјечни прикладни депозити на крају сваког мјесеца увећани за обрачунату камату. Уплата премије врши се тромјесечно, а тренутна висина стопе премије износи 0,3 %. Управни одбор Агенције најмање једанпут годишње утврђује висину стопе премије осигурања за све банке чланице на приједлог директора Агенције.

Представнички дом Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине 19.11.2008. усвојио је Закон о измјенама и допунама Закона о осигурању депозита у банкама Босне и Херцеговине, којим је износ осигураног депозита повећан са 7.500 КМ на 20.000 КМ.¹⁴ Највећи износ осигураног депозита заједно с обрачунатом каматом који исплаћује Агенција по физичком лицу по банци чланици, представља прикладни депозит умањен за законски или уговорни дуг физичког лица према банци чланици.

Предвиђеном измјеном Закона утврђено је да ће се осигуравати искључиво депозити грађана, односно физичких лица, те да ће убудуће износ осигураног депозита утврђивати Управни одбор Агенције.

На сједници од 1.12.2008. Управни одбор Агенције за осигурање депозита Босне и Херцеговине усвојио је Одлуку о висини стопе премије

¹⁴ <http://www.aod.ba/news.html>

за 2009. годину. Утврђена стопа премије осигурања је у висини од 0,3% на годишњем нивоу на основуцу утврђену Законом о осигурању депозита у банкама Босне и Херцеговине.

Делегација Босне и Херцеговине коју је предводио министар финансија и трезора БиХ Драган Вранкић, у јуну 2009. године у Лондону завршила је преговоре са Европском банком за обнову и развој (EBRD) с циљем закључивања Уговора о јемству за кредитну линију у износу од 50 милиона евра.¹⁵

Кредит је намијењен Агенцији за осигурање депозита Босне и Херцеговине ради повећања лимита осигураног депозита с тренутних 20.000 КМ на планираних 50.000 КМ. Рок отплате кредита је 15 година, почевши од осме године након његовог потписивања, а Босна и Херцеговина би овим уговором EBRD-у гарантовала његову отплату. Повећање висине осигураних депозита са 20.000 КМ на 50.000 КМ једна је од предложених у пакету мјера из надлежности Савјета министара БиХ за ублажавање глобалне економске кризе на економију Босна и Херцеговина, а усмјерена је ка очувању стабилности банкарског сектора.

Упркос повећању износа осигураних депозита у банкама на 20.000 КМ, Босна и Херцеговина у томе далеко заостаје за осталим европским земљама.

Као што смо раније истакли, Хрватска и Србија су недавно одлучиле да осигурају све пологе у банкама до 400.000 куна, односно 50.000 евра, а Словенија и Црна Гора чак сву штедњу без утврђених лимита. Земље Европске уније имају обавезу гаранције за износе до најмање 50.000 евра, с тим да се свака држава чланица може одлучити и за веће гаранције - до неограничених.

Међутим, да ли се може очувати повјерење депонената у банке и банкарски систем повећањем износа осигураних депозита у толикој мјери, која се у случају наступања банкарске кризе не може ни остварити.

Готово све земље у транзицији које су формирале агенције за осигурање депозита у својим земљама су чланице међународних асоцијација за осигурање депозита као што су:

- EFDI (The European Forum of Deposit Insurers) – Европски форум институција за осигурање депозита;
- IADI (International Association of Deposit Insurers) - Међународна асоцијација институција за осигурање депозита.

EFDI (The European Forum of Deposit Insurers) – Европски форум институција за осигурање депозита основан је 11. октобра 2002. у Бечу

¹⁵ <http://www.vesti.rs/Ekonomija/Uskoro-kreditna-linija-za-osiguranje-depozita.html>

од 25 система осигурања депозита. Форум данас има 46 чланова из 35 европских земаља и основни му је циљ да допринесе стабилности финансијских система кроз промоцију европске сарадње у области осигурања депозита и да омогући и олакша размјену искустава и информација у вези са питањима од заједничког интереса и значаја.

Земље оснивачи EFDI су: Аустрија, Белгија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Хрватска, Чешка Република, Данска, Француска, Њемачка, Грчка, Мађарска, Исланд, Ирска, Италија, Литванија, Луксембург, Малта, Холандија, Норвешка, Пољска, Португалија, Словачка, Шпанија, Шведска и Велика Британија.

Прве три године од свог оснивања EFDI је имала примарни циљ мотивацију својих чланова да се састају, комуницирају и размјењују знања и искуства. Њене активности су биле усмјерене и на рјешавање проблема из домена осигурања депозита и организовање семинара за своје чланове.

Ова асоцијација сарађује низом интернационалних финансијских институција, као што су Европска централна банка (European Central Bank (ECB)), Европски комитет за банкарску супервизију (the Committee of European Banking Supervisors (CEBS)), Свјетска банка (the World Bank (WB)), Међународни монетарни фонд (the International Monetary Fund (IMF)), Европска банкарска федерација (the European Banking Federation (EBF)), Међународна асоцијација институција осигурања депозита (the International Association of Deposit Insurers (IADI)), Федерална корпорација осигурања депозита (the Federal Deposit Insurance Corporation (FDIC)) и многе друге.

На захтјев Европске комисије ова асоцијација добија кључну улогу у формирању институционалног окружења и спровођењу Директиве Европске комисије 19/94/EC која се односи на системе осигурања депозита (Directive on Deposit Guarantee Schemes 19/94/EC).¹⁶

IADI (International Association of Deposit Insurers) - *Међународна асоцијација институција за осигурање депозита* је непрофитна организација, основана маја 2002. према швајцарском закону са сједиштем у Банци за међународне обрачуне и поравнања (BIS - Bank for International Settlement in Basel) у Базелу. Данас ова међународна асоцијација има 53 чланице из 52 земље. Њен циљ је допринос стабилности финансијских система промовисањем међународне сарадње у области осигурања депозита и обезбјеђивање међународних контаката

¹⁶ <http://www.efdi.net/aboutUs.asp>

међу институцијама за осигурање депозита и заинтересованих страна у свијету.

Кључни задаци IADI су:¹⁷

- јачање разумијевања заједничких интереса и питања који се односе на осигурање депозита;
- обезбјеђење водича који ће допринијети ефективности система осигурања депозита, водећи рачуна о специфичним околностима у свакој земљи;
- давање савјета за формирање и развој ефикасног система осигурања депозита;
- размјена искустава и информација о осигурању депозита кроз обуку, развој и едукативне програме, као и савјетодавна подршка успостављању и развијању ефикасног система осигурања депозита;
- истраживања који се односе на осигурање депозита;
- остале активности које су неопходне за осигурање депозита.

Базелски комитет за банкарску супервизију и IADI су 18. јуна 2009. године издали Кључне принципе за ефикасни систем осигурања депозита.¹⁸

Кључни принципи за ефикасни систем осигурања депозита, који су резултат заједничког рада ових двију институција, дефинишу подручје осигурања укључујући висину покрића осигурања, финансирање и тачну надокнаду. Они су се фокусирали и на питања везана за свијест јавности, рјешавање пропалих финансијских институција и сарадњу са другим учесницима у мрежи осигурања, укључујући централне банке и супервизоре. Дешавања у току ове велике финансијске кризе указала су на значај уједначавања рјешења осигуравања депозита у свијету и потребу да надлежни органи усагласе принципе на интернационалном нивоу ради постављања ефикасних система осигурања депозита.

3. Модел осигурања депозита и превазилажење банкарских криза

Иако је овако успостављен механизам осигурања депозита у Сједињеним Државама кроз историју дао резултате, многи амерички економисти га *сматрају извориштем моралног хазарда и повећаног ризика*. Веома ниска премија осигурања је омогућавала банкарским менаџерима да добију депозите по нижим каматним стопама од тржишне,

¹⁷ http://www.iadi.org/completed_reports2008.html

¹⁸ http://www.iadi.org/completed_reports2008.html

јер се ради о осигураним депозитима, и да их пласирају у пласмане са високим приносом који су веома ризични.

Ако сагледамо историју банкарских криза, уочавамо да је механизам осигурања депозита у значајној мјери ублажио тзв. јуриш на банке у смислу повлачења депозита од депонената и на тај начин заштитио банкарски систем земље од колапса.

Међутим, анализирајући узроке Велике финансијске кризе 2007. године поставља се питање да ли је механизам осигурања депозита у Сједињеним Државама у комбинацији са активностима Федералних резерви у погледу кредита за ликвидност под повољним условима условио експанзију моралног хазарда на америчком финансијском тржишту. Механизам осигурања депозита, који према својој улози обезбјеђује повјерење и стабилност финансијског система, у одређеној мјери "мотивише" банке да свјесно улазе у сувише ризичне пласмане, при чему јача морални хазард. У овом случају банке су свјесне да ће дио њиховог могућег губитка по основу ризичних улагања сносити и сама државна агенција за осигурање депозита, али да ће остварене могуће екстрапрофите "уживати" само оне, њени менаџери и акционари.

Назнака да је нека банка укључена у систем осигурања депозита је за банку веома моћан маркетиншки потез у погледу њене промоције међу клијентима. Мотивисани сигурношћу улагања, власници депозита се радије опредјељују за улагање и по нижим каматним стопама у банке укључене у систем осигурања депозита, него у оне које то нису, недовољно процјењујући степен ризичности њеног пословања.

Уколико у некој земљи не би постојао систем осигурања депозита, ризик по основу депозита једнако носе депоненти и сама банка. Ова чињеница је довољна да мотивише саме депоненте да буду опрезнији код својих улагања и да се више оријентишу на банке са рационалним улагањима, оптималном ризичношћу и квалитетном пословном политиком. Значи, депонента код улагања не опредјељује укљученост банке у систем осигурања депозита, већ квалитет пословања.

С друге стране, банке које немају "заштиту" система осигурања депозита, да би сачувале постојеће и привукле нове депозите, морају водити здраву пословну политику, без сувишних ризичних пласмана и са адекватним ризикокапиталом. У циљу свог опстанка и даљег развоја банке би биле свјесне своје тржишне позиције и значаја тржишне дисциплине што би свакако одржавало квалитет њиховог пословања и стабилност банкарског и финансијског система у цјелини.

У оваквим условима повлачење депозита из одређене банке, односно тзв. јуриш на банку, само би значео слабљење њене тржишне позиције због пада квалитета пословања.

Друга слабост успостављеног механизма државног осигурања депозита је пренос овлаштења на регулаторе депозитних институција у погледу управљања ризицима. На овај начин Амерички конгрес је директно изложио своју земљу *регулаторном ризику*, тј. ризику да ће регулаторна тијела можда донијети одређене одлуке које ће се касније показати као лоше. Значи, на регулаторне органе је аутоматски пренијета одговорност у погледу надзора и процјене активности и ризичности пословања сваке појединачне банкарске институције, као и за избор мјера у случају банкротства одређене банке а да се не угрози укупни банкарски и финансијски систем земље. У условима двоструких финансијских извјештаја, асиметричности информација и недовољне транспарентности банака, ова мисија је практично немогућа.

На слабости механизма државног осигурања резерви у Сједињеним Државама указују и подаци о константном дефициту FDIC Фонда осигурања депозита банака. Почетком деведесетих година XX вијека, суочен мањком у Фонду, Амерички конгрес је морао скренути 70 милијарди долара из пореских прихода у FDIC.¹⁹ Ова пракса се понављала и неколико пута касније. Ова чињеница указује да су премије осигурања сувише ниске у односу на ризичност пословања америчких банака.

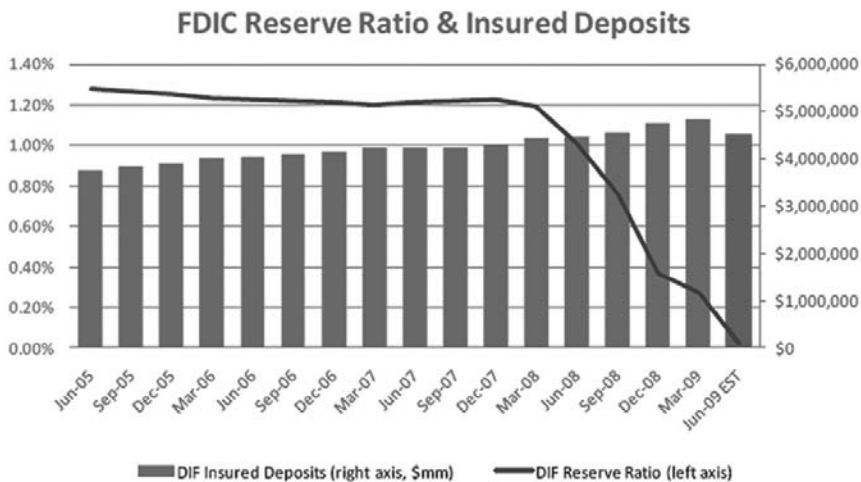
Најновији забрињавајући подаци, објављени на страницама "Mish's Global Economic Trend Analysis",²⁰ у тексту под насловом "Од 14. августа. 2009. године, Федерално осигурање депозита је у банкроту!" показали су да се пракса хроничног дефицита FDIC Фонда осигурања депозита банака наставља. У тексту се наводи да је у фамозни петак банкротирало чак пет банака: PNC Bank, Colonial Bank, Union Bank, Community Bank of Arizona и Community Bank of Nevada. У врло кратком временском периоду банкротирало је скоро 80 америчких банака.

На сљедећем графикону, који показује омјер капитала FDIC Фонда осигурања депозита банака и укупног салда банкарских депозита осигураних код FDIC-а, уочава се велики пад рација резерви који сада износи 0,014%. Међутим, треба напоменути да је графикон базиран на старом лимиту осигурања банкарских депозита, који је износио максимално 100.000 \$ по депозитном рачуну, а данас износи 250.000 \$/рачун и вриједиће, као што смо рекли, до 1. јануара 2014. године. Овакав рацио снажно индикује лоше стање америчке банкарске

¹⁹ Miller, L. R. VanHoose, D. D., *Модерни новац и банкарство*, Загреб: Мате д.д.о., 1997, стр. 293.

²⁰ <http://globaleconomicanalysis.blogspot.com/2009/08/as-of-friday-august-14-2009-fdic-is.html>

индустрије и јак велике финансијске кризе на америчке финансијске институције.

Графикон 1. Рацио FDIC резерви у односу на осигуране депозите²¹

Судећи према извјештајима FDIC Фонда осигурања депозита банака, после је покривања банкрота последње три америчке банке фонд је смањен за још 185 милиона \$, тако да укупни салдо фонда сада износи 648,1 милион \$. Ако бисмо узели у обзир да је за покриће банкрота још двије банке требало око 3,5 милијарди \$ (781,5 милиона \$ за Community Bank и 2.8 милијарди \$ за Colonial Bank), закључује се да је од 14. августа 2009. Корпорација за федерално осигурање депозита FDIC била у банкруту и да није била способна да сноси терет даље ерозије америчке банкарске индустрије без помоћи америчког буџета и пореских оптерећења америчких грађана. То се догодило за вријеме штедно-кредитне кризе деведесетих година XX вијека када је FDIC био присиљен посудити 15 милијарди долара из државне ризнице и то касније вратити с каматама.

Из Корпорације за осигурање федералних депозита су објавили да очекују нова затварања америчких банака јер се број проблематичних финансијских институција на посебној листи тог тијела у првом кварталу 2009. године повећао са 305 на 406, што је до сада највећи број проблематичних банака од времена штедно-кредитне кризе из јуна 1994.

²¹ <http://globaleconomicanalysis.blogspot.com/2009/08/as-of-friday-august-14-2009-fdic-is.html>

године. Укупна актива финансијских институција у невољама се повећала на 299,8 милијарди \$ са 220 милијарди \$ у првом кварталу 2009. године.²² Битно је истаћи и податак да су у посљедњем кварталу 2008. на тој листи биле 252 банке, банкротирало је 25 (у 2007. само три банке) и да је до сада у Америци банкротирала 81 банка. Према саопштењу FDIC-а, иако означене као проблематичне, већина тих институција неће пропасти, иако би могле због милијарди долара ризичних кредита, нарочито у случају погоршања ситуације у економији.

Свјесни сопствене слабости, Државна агенција за осигурање депозита и амерички економски експерти су настојали изнаћи одређена рјешења да се ове потешкоће што квалитетније превазиђу. Сви приједлози промјена, односно предложене реформе система државног осигурања депозита могу се сврстати у четири основне групе:²³

- укидање цјелокупног федералног осигурања депозита и његова замјена програмом приватног осигурања депозита,
- реформа садашњег система федералног осигурања депозита,
- комбинација претходних двају приступа,
- систем осигурања депозита темељног банкарства.

Носиоци идејног рјешења *приватног осигурања* депозита полазе од мањкавости федералног осигурања депозита у погледу одређивања премија осигурања према ризичности портфолија одређене банкарске институције који најчешће изостаје. Економисти који заговарају овај концепт истичу да су приватни осигураваоци депозита флексибилнији у надзору и контроли ризика институција које осигуравају своје депозите, због чега су опрезнији при избору институције коју ће осигурати. Они нису подложни политичким притисцима па је извјесно да би одређивали различите премије осигурања осигураницима према степену ризичности њиховог пословања. Међутим, имајући у виду да се приватни осигуравалац руководи властитим интересом, примјена овог модела код осигурања депозита вјероватно би довела до недовољне алокације осигурања, односно приватно осигурање депозита не би покрило потребе цијелог друштва.

Због мањкавости концепта приватног осигурања депозита многи економисти у Сједињеним Државама заговарали су *реформу постојећег система државног осигурања депозита*. Из мноштва приједлога реформе издвојили су се очување основне структуре државног осигурања

²² <http://cromalternativemoney.org/index.php/it/media/notizie/tags/53/>

²³ Miller, L. R., VanHoose, D. D., *Модерни новац и банкарство*, Загреб: Мате д.д.о., 1997, стр. 294.

депозита уз увођење више тржишне дисциплине, књиговодство по тржишним вриједностима, повећање надзора и централизација регулаторне одговорности и зарачунавање премија осигурања депозита према ризику.

Модел *увођења више тржишне дисциплине* подразумева смањење максималног износа осигурања депозита које осигурава држава и/или смањење броја осигураних рачуна који сваки појединац или предузеће може имати и елиминисање "заштитничке" политике регулаторних органа банака према великим банкама у систему. Јачање тржишне дисциплине подстакло би депозитне организације и њихове комитенте да се активније укључе у праћење и контролу ризика. Ризичност пословања банака и могућност банкротства би се на овај начин свели на најмању могућу мјеру, чиме би се посредно заштитили интереси мање информисаних и недовољно стручних малих штедиша што је и првобитни циљ осигурања депозита.

Коришћење *тржишног принципа у процјени вриједности* прихода, средстава и капитала депозитних институција у њиховом књиговодству омогућио би регулаторима да имају реалнију слику ризичности њиховог пословања.

Уочавајући проблем повећаних трошкова надзора и испитивања здравља и сигурности депозитних институција али и квалитета обављених испитивања, које је саставни дио државног гарантовања осигурања депозита, амерички економисти су истакли потребу *повећаног надзора и централизације регулације*, односно потребу увођења јединственог надзора банкарског система. Имајући у виду да банке у Сједињеним Државама подлијежу трипартитном надзору (Уреда за банкарску контролу Министарства финансија, FDIC-а и Система федералних резерви), ова реформа система државног осигурања депозита би елиминисала преклапања надлежности регулатора банака чиме би се повећала њихова ефикасност у регулацији. Без обзира на то што систем контроле и супервизије депозитних института захтијева веома високе трошкове, управо један од праваца приједлога ове реформе и иде ка већој усмјерености средстава баш у ту сврху како би се повећао квалитет активности регулаторних органа.

Систем државног осигурања депозита у Сједињеним Америчким Државама базиран је на зарачунавању једнаке фиксне премије осигурања за све депозитне институције (од 1991. године). Као главни разлог оваквог обрачуна премије осигурања се истиче немогућност тачног израчунавања ризика пословања депозитних институција. Предлагачи четврте реформе система државног осигурања депозита предлажу *зарачунавање премије осигурања депозита према ризику* уз коришћење модела одређивања

цијене опцијама као модела израчунавања ризичности пословања депозитних институција.

Robert C. Merton је оцијенио депозитно осигурање идентичним са пут опцијом обичних акција која овлашћује купца опције да прода акцију по специфичној цијени продавцу опције. Купци опције не користе опцију уколико вриједност акција пада испод дефинисане (специфичне) цијене. У случају депозитног осигурања, депоненти не примају исплате од FDIC уколико је вриједност банкарске активе мања од износа неопходног да се врати дуг депонентима, већ уколико банка постане инсолвентна, односно уколико банкротира. Вриједност ове опције је трошак, односно премија коју је одредио FDIC као резултат овог споразума. У складу са теоријом одређивања цијена опција, вриједност опције је повезана са рациом банкарски депозит према активи, промјењивошћу основног поврата на имовину и доспијећа. Ријечју, стварни трошкови према FDIC-у расту када банка користи више дужничко финансирање, стопе поврата на имовину су више промјењиве и доспијећа осигуране своте расту.²⁴

Овим моделом се може одредити вриједност премије осигурања депозита коју треба зарачунати свакој депозитној институцији према степену ризичности њеног пословања.

У чему је суштина овог модела?

Аутори Black-Scholes-модела вредновања опција су Fischer Black и Myron Scholes (1973).

Овај модел је заснован на тврдњи аутора да је могуће формирати ризико-контролисану позицију која би се састојала од дуге позиције у акцији и кратке у опцији чија вриједност више неће зависити од цијене акције, односно очекиване стопе приноса на акцију која је у основи опције, ризико преференци инвеститора и укупне понуде акција, већ од времена трајања опције и четири познате константе.

Вријеме трајања опције, текућа тржишна цијена акције и цијена реализације опције се изводе из услова самог опционог уговора и тренутне берзанске цијене акције. Краткорочна безризична каматна стопа се добија узимањем просјечне стопе приноса до доспијећа краткорочне државне обвезнице, а варијанса годишње стопе приноса на акцију се може одредити на основу историјских стопа приноса акција или као општеприхваћена нестабилност (података о варијанси током вијека опције) на слободном финансијском тржишту.

²⁴ Johnson, Hazel J., *Financial Institutions and Markets. A Global Perspective*. McGraw-Hill, Ins. 1993, стр. 198.

Вриједност опције континуирано расте с порастом рока трајања опције, или краткорочне безризичне каматне стопе или варијансе. Куповна опција ће имати већу вриједност с порастом текуће тржишне цијене акције, односно мању с растом цијене реализације опције. У сваком од тих случајева вриједност опције се приближава својој максималној вриједности, тј. тржишној вриједности акције.

Ризик ризикоконтролисане позиције једнак је нули ако се врши стално прилагођавање кратке позиције у опцијама промјенама у цијени акције која је у њеној основи. (Промјеном цијене акције и времена мијења се и број куповних опција које је потребно продати да би се покрила дуга позиција у једној акцији.)

Према овом моделу, тржишна вриједност куповне опције, која њеном власнику обезбјеђује право куповине акције по цијени реализације, добиће се на основу формуле²⁵:

$$P_0 = P_S N(d_1) - \frac{E}{e^{rt}} N(d_2), \quad d_1 = \frac{\ln(P_S / E) + (r + \sigma^2 / 2)t}{\sigma \cdot t^{1/2}}, \quad d_2 = \frac{\ln(P_S / E) + (r - \sigma^2 / 2)t}{\sigma \cdot t^{1/2}},$$

$$d_2 = d_1 - \sigma \cdot t^{1/2},$$

при чему је:

текућа тржишна цијена акције,

P_0 текућа тржишна вриједност куповне опције,

цијена реализације куповне опције,

r неризична каматна стопа,

стандардна девијација континуиране годишње стопе приноса на акцију,

e математичка константа, тј. база природног логаритма (приближно 2,7183),

вријеме у годинама преостало до доспијећа опције,

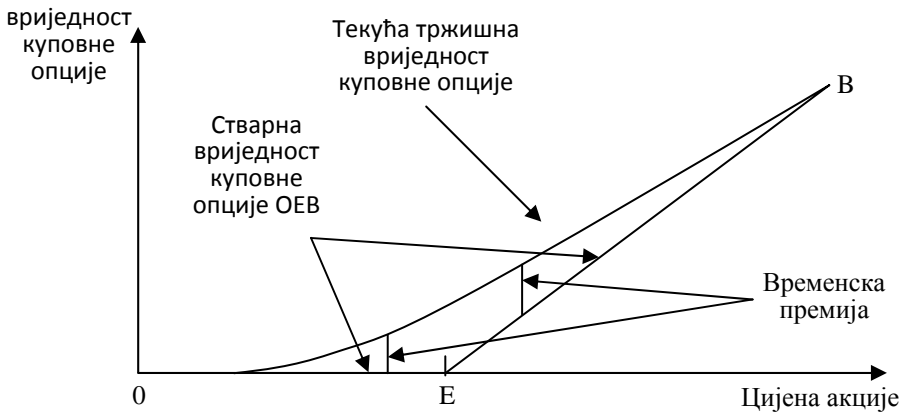
$N(d_1), N(d_2)$ вјероватноћа да ће случајна промјењива варијабла (стопа приноса на акцију) која је нормално распоређена имати вриједности мање од d_1, d_2 .

Постоји ограничење модела да се тржишна цијена опције на дан доспијећа мора кретати у позитивном интервалу од 0 до разлике између тржишне цијене акције и цијене реализације куповне опције, тј.

²⁵ Иванишевић, М., *Опције на обичне акције*. Рачуноводство и финансије у транзицији (Зборника радова). Теслић. Савез ревизора и рачуновођа РС, Бања Лука, 2000, стр. 231/232.

Овако добијена тржишна вриједност куповне опције доводи цијену акције у њеној основи и опције у трајно равнотежно стање. Куповна опција која се продаје јефтиније од ове равнотежне цијене кандидат је за куповину (потцијењена вриједност опције), а она која се продаје скупље (прецијењена вриједност опције) кандидат је за продају, јер се очекује да ће се у наредном периоду до доспијећа опције тржишна цијена опције приближити вриједности опције, према овом моделу, при чему ће трансактори који су ушли у горње позиције остварити профит.

С аспекта односа у кретању цијена акција и опција, раст цијене опције је увијек спорији од раста цијене акције која се налази у њеној основи (слика 2).

Слика 2. Black-Scholes-ова крива вриједности куповне опције

Према идејном рјешењу економиста заговорника реформе система државног осигурања депозита у правцу зарачунавања премије осигурања депозита према ризику примјеном овог модела, влада издаје потраживање или опцију, односно гаранцију осигурања депозита двјема странама, депозитним институцијама и депонентима. Овај модел се може примијенити да би се одредила вриједност осигурања депозита, односно премија за осигурање депозита свакој депозитној институцији посебно.

Међутим, и овај модел има својих недостатака с аспекта примјене за утврђивање премија осигурања депозита. Модел претпоставља да постоји тачно одређено правило када се опција може искористити, односно када се депонентима врши исплата премије осигурања, а FDIC има дискреционо право да ли ће и када извршити исплату. Овај модел претпоставља доступност и благовременост информација о тржишној вриједности депозитне институције која је неопходна при израчунавању вриједности премије осигурања депозита, односно опције, што је дјелимично могуће.

Трећа предложена реформа односила се на **комбинацију државног и приватног осигурања**. Депозитне институције би се могле осигурати или код јавног или код приватног осигурања, али би све имале обавезу осигурања својих депозита да би се избјегао феномен неповољног одабира.²⁶ Влада би поставила јединствене стандарде и за приватно осигурање и тиме обезбиједила равноправност са државним осигурањем депозита у сношењу терета потенцијалне велике банкарске кризе.

Међу приједлозима осигурања депозита је и захтјев за тзв. **темељно банкарство** (енгл. Core Banking). Према овом приједлогу, систем осигурања депозита био би тако конципиран да би се од сваке банке захтијевало да држи одређени "темељ" врло сигурних средстава, као што су готовина и државне обвезнице, из којег би банка могла исплатити осигуране депоненте у случају банкрота. Од банака би се захтијевало да се ова "сигурна средства" формирају инвестирањем износа осигураних депозита.

Ако би дошло да банкротства банке, осигурани депоненти би се наплатили из "темеља", односно купљених државних обвезница осигураним депозитима депонентата.

У аналитичкој оптимизацији ефикасног механизма осигурања депозита значајно је истаћи и тезе аутора Anjana Thakora и Marka Flooda.²⁷

Anjan Thakor у својој тези нуди банкама избор између два различита осигурања депозита. Први уговор садржи ниске премије осигурања по новчаној јединици депозита, али високу стопу адекватности капитала, док други садржи високе премије осигурања, али ниску стопу обавезног капитала. Очекује се да ће банке са нискоризичним пласманима изабрати прву опцију, а банке са високоризичним другу. Mark Flood оштро критикује систем премија осигурања депозита повезан са висином ризика и сматра да висина ризика треба увијек да буде повезана са очекиваном стопом приноса. Он сматра да је дерегулација банака почетком 80-их година XX вијека само изложила банке оштријој конкуренцији и елиминисала заштитничке окове државе. Талас банкротства банака тога времена Flood приписује њиховом недовољно стручном и компетентном

²⁶ У системима државног осигурања депозита на добровољној бази може да се јави проблем неповољног избора. Према принципима овим системима, банке могу да у свако доба повуку из система сва своја издвојена средства у Фонд осигурања. Самосталан одабир банака да повуку своја средства (најчешће су то банке са највећом вјероватноћом банкрота, док се банке у добром стању на то не одлучују) неповољан је интересима Фонда осигурања и често доводи до пропасти Фонда и немогућности спречавања јуриша на банке и судјеловања у заштити финансијског система.

²⁷ Тировић, М., *Банкарство*. Београд: Bridge Company, 2001, стр. 394.

менаџменту. Према његовом мишљењу, премије ризика треба да буду формиране према селекцији ризика, а самим тим и приноса, код формирања оптималног портфолија банака који захтијева висок степен компетенције банкарског службеника. У том смислу захтијева да се створи одговарајући механизам пруденционе супервизије банака и лицензирање банкарских менаџера.

У циљу рјешавања посљедица велике финансијске кризе, због пораста банкротстава америчких банака у посљедњем кварталу 2009. године, FDIC је дефинисао двије опције за пуњење касе Фонда за осигурање депозита у кратком року. Једна опција је *повећање омјера премије осигурања банакама*, а друга, много радикалнија, *посуђивање од америчког државног трезора (U.S. Treasury)*. На овај начин се настојало омогућити приватним инвеститорима лакшу и једноставнију куповину пропалих финансијских институција.

Марта 2009. FDIC је на свом засједању изгласао наметање посебне накнаде банкарској индустрији од 5,6 милијарди долара коју овај сектор мора платити у трећем кварталу и осигурао право наплате још двије посебне накнаде у блиској будућности. Значи, кључни цех ће опет платити амерички порески обвезници чије интересе, заправо, треба да штити Федерална корпорација за осигурање депозита, а не да штити свој интерес и интерес профитом незаситих банака.

У досадашњој анализи механизма осигурања депозита и примјене њихових фондова у кризним ситуацијама може се примијетити његова активна улога најчешће код наступања несистемског ризика. Међутим, ако бисмо сагледали везу системског ризика и наступања банкарске кризе, постојање механизма државне заштите депонената и пословања банака је у потпуности оправдано.

Постојање механизма осигурања депозита у једној земљи је апсолутно оправдано, али у смислу заштите банкарског система и депонената у условима наступања системског ризика. Премије осигурања банака требале би се формирати у зависности од степена укупног несистемског ризика (кредитног, тржишног и оперативног) сваке банке као депозитне институције посебно, у смислу да одређени степен несистемског ризика носи одређену премију осигурања за банке, која пропорционално ризику расте. На овај начин би се банке мотивисале да воде здраву пословну политику са оптималним степеном ризичности свог пословања, а интервенција државних агенција би била минорна.

Улога стопе адекватности капитала у одржавању солвентности банака је неупитна и не треба је везати за функцију механизма осигурања депозита. Све банке треба да одржавају стопу адекватности капитала у прописаном нивоу према својој ризикопондерисаној активи. Она сама по

себи представља кључни темељ заштите депонената и повјерилаца банке од наступања нежељених ефеката њеног пословања.

Код активирања фонда осигурања депозита веома је битно објективно процијенити које банке у систему представљају кључни извор дејства системског ризика и благовремено подузети одговарајуће мјере како не би дошло до ескалације негативних ефеката. Према томе, неминовна је стална веза између Агенције за осигурање депозита и регулаторних банкарских тијела. Потребно је стално праћење и процјена нивоа ризичности банкарског система и привреде у цјелини, са јасно разрађеним сценаријем за сваку конкретну ситуацију (по угледу на Шведску).

Теза да је банка "сувише велика да би била ликвидирана"²⁸ у циљу заштите банкарског система није оправдана јер се непосредно подстиче морални хазард и утиче на раст несистемског ризика, што дугорочно може да доведе до дубљих системских поремећаја.

Кључни критериј интервенције државе у банкама путем својих механизма треба да буде да ли је поремећај под дејством системског или несистемског ризика, а не да ли је она "велика" или "мала". Директна елиминација болесног ткива на вријеме, било моделима фузије, аквизиције, консолидације или пак ликвидације, па и уз одређене негативне ефекте, дугорочно ће увелико побољшати дисциплину осталих банака и других тржишних субјеката и спријечити дубље банкарске и системске кризе. Овакав концепт доприноси здравој тржишној конкуренцији и дисциплини и обезбјеђује стабилност укупног банкарског и финансијског система.

Закључак

Осигурање депозита представља одређену гаранцију државе власницима депозита у банкама депозитним институцијама да ће у одређеном износу бити исплаћени уколико њихова банка дужник банкротира.

²⁸ Политику "сувише велика да пропаднеш" први пут је примијенио у Сједињеним Државама Уред банкарске контроле Министарства финансија 1984., а затим FDIC и Систем федералних резерви све до 1990. године. Банкарска криза 80-их година у САД-у и искуство са Continental Illinoisom навело је Уред банкарске контроле Министарства финансија да заштити 11 највећих америчких банака које су превелике да би се допустило да пропадну како би се вратило повјерење јавности у те институције. Банкрот било које од њих у то вријеме сигурно би нанео огромне штете државном систему осигурања депозита.

Први облици осигурања депозита од државе због јуриша депонената на банке јавили су се већ почетком XIX вијека у циљу очувања стабилности финансијског система, али Велика економска криза тридесетих година XX вијека у Сједињеним Државама је створила услове за формирање првог стандардног механизма осигурања депозита. Оснивање FDIC-а у Америци је вратило повјерење депонената у банкарски систем и подстакло их да улажу своје депозите у банку, чак и у вријеме интензивних банкротстава банака.

Све земље чланице Европске уније ускладиле су или су у фази усклађивања својих система осигурања депозита према Директиви 94/19 Европског парламента и Европске комисије. Европска комисија је у Бриселу октобра 2008. предложила повећање осигураног банкарског депозита са дотадашњих 20.000 евра на износ од минимално 50.000 евра, да би до краја 2009. године та сума достигла 100.000 евра, у покушају да се врати повјерење инвеститора и Европљана у безбједност њихових депозита.

Готово све агенције за осигурање депозита у окружењу су сталне чланице двију међународних асоцијација и то Међународне асоцијације осигураватеља депозита (IADI) и Европског форума осигураватеља депозита (EFDI).

У Босни и Херцеговини све банке које су добиле дозволу за рад од Агенције за банкарство Федерације Босне и Херцеговине или Агенције за банкарство Републике Српске или њихових насљедника и које испуњавају критерије Агенције за чланство дужне су постати банке чланице. Основица премије осигурања су просјечни прикладни депозити на крају сваког мјесеца увећани за обрачунату камату. Уплата премије врши се тромјесечно, а тренутна висина стопе премије износи 0,3%. Делегација Босне и Херцеговине је у јуну 2009. у Лондону завршила преговоре са Европском банком за обнову и развој (EBRD) с циљем закључивања Уговора о јемству за кредитну линију у износу од 50 милиона евра. Кредит је намијењен Агенцији за осигурање депозита Босне и Херцеговине ради повећања лимита осигураног депозита с тренутних 20.000 на планираних 50 000 КМ.

Повећање висине осигураних депозита са 20.000 на 50.000 КМ једна је од предложених у пакету мјера из надлежности Савјета министара Босне и Херцеговине за ублажавање глобалне економске кризе на економију Босне и Херцеговине, а усмјерена је ка очувању стабилности банкарског сектора.

Базелски комитет за банкарску супервизију и IADI су усагласили Кључне принципе за ефикасни систем осигурања депозита (Core Principles for Effective Deposit Insurance Systems) који су резултат заједничког рада

ових двију институција и који дефинишу подручје осигурања укључујући висину покрића осигурања, финансирање и тачну надокнаду. Они су се фокусирали на питања у бези се свијешћу јавности, рјешавање пропалих финансијских институција и сарадњу са другим учесницима у мрежи осигурања, укључујући централне банке и супервизоре. Дешавања у току трајања ове велике финансијске кризе указала су на значај уједначавања рјешења осигуравања депозита у свијету и потребу да надлежни органи усагласе принципе на интернационалном нивоу ради постављања ефикасних система осигурања депозита.

Историјски посматрано, механизам осигурања депозита увелико ублажио тзв. јуриш на банке у смислу повлачења депозита од депонената и на тај начин заштитио банкарски систем земље од колапса.

Међутим, механизам осигурања депозита, који према својој улози осигурава повјерење и стабилност финансијског система, у одређеној мјери "мотивише" банке да свјесно улазе у сувише ризичне пласмане, при чему јача морални хазард. Друга слабост успостављеног механизма државног осигурања депозита је пренос овлаштења на регулаторе депозитних институција у погледу управљања ризицима.

Досадашњи приједлози реформе система државног осигурања депозита могу се свести на укидање цјелокупног федералног осигурања депозита и његова замјена програмом приватног осигурања депозита, реформу садашњег система федералног осигурања депозита, комбинацију претходних двају приступа и систем осигурања депозита темељног банкарства. Предлагачи четврте реформе система државног осигурања депозита предлажу *зарачунавање премије осигурања депозита према ризику* уз коришћење модела одређивања цијене опцијама као модела израчунавања ризичности пословања депозитних институција.

У циљу рјешавања посљедица велике финансијске кризе због пораста банкрутстава америчких банака у посљедњем кварталу 2009. године, FDIC је дефинисао двије опције за пуњење касе Фонда за осигурање депозита у кратком року. Једна опција је *повећање омјера премије осигурања банкама*, а друга, много радикалнија, *посуђивање од америчког државног трезора*. На овај начин се настојало омогућити приватним инвеститорима лакшу и једноставнију куповину пропалих финансијских институција.

Постојање механизма осигурања депозита у земљи је апсолутно оправдано али у смислу заштите банкарског система и депонената у условима наступања системског ризика. Премије осигурања банака би се прије свега требале формирати у зависности од степена укупног несистемског ризика сваке банке као депозитне институције посебно, у смислу да одређени степен несистемског ризика носи одређену премију

осигурања за банке која пропорционално ризику расте. На овај начин би се банке мотивисале да воде здраву пословну политику са оптималним степеном ризичности свог пословања, а интервенција државних агенција би била минорна.

Када је у питању стопа адекватности капитала, њена улога у одржавању солвентности банака је неупитна и не треба је узети за функцију механизма осигурања депозита. Све банке треба да одржавају стопу адекватности капитала у прописаном нивоу према својој ризикопондерисаној активи. Она сама по себи представља кључни темељ заштите депонената и повјерилаца банке од наступања нежељених ефеката њеног пословања.

Потребно је стално праћење и процјена нивоа ризичности банкарског система и привреде у цјелини, са јасно разрађеним сценаријем за сваку конкретну ситуацију (по угледу на Шведску).

Теза да је банка "сувише велика да би била ликвидирана" у циљу заштите банкарског система није оправдана јер се подстиче морални хазард и утиче на раст несистемског ризика, што дугорочно може да доведе до дубљих системских поремећаја.

Кључни критериј интервенције државе у банкама путем својих механизма треба да буде да ли је поремећај под дејством системског или несистемског ризика, а не да ли је она "велика" или "мала". Директна елиминација болесног ткива на вријеме, било моделима фузије, аквизиције, консолидације или пак ликвидације, па и уз одређене негативне ефекте, дугорочно ће увелико побољшати дисциплину осталих банака и других тржишних субјеката и спријечити дубље банкарске и системске кризе. Овакав концепт доприноси здравој тржишној конкуренцији и дисциплини и обезбјеђује стабилност укупног банкарског и финансијског система.

Литература

1. Иванишевић, М., *Опције на обичне акције*, Рачуноводство и финансије у транзицији (Зборника радова). Теслић. Савез ревизора и рачуновођа РС, Бања Лука, 2000.
2. Johnson, Hazel J., *Financial Institutions and Markets. A Global Perspective*. McGraw-Hill, Ins. 1993.
3. Koch, Timothy W. MacDonald, S. Scott., *Bank Management*. Thomson Learning. South –Western. 2003.
4. Miller, L. R. VanHoose, D. D., *Модерни новац и банкарство*, Загреб: Мате д.д.о., 1997.

5. Rose, Peter S. Money and Capital Markets – Financial Institutions and Instruments in a Global Marketplace. Irwin. Inc., 1997.
6. Ђировић, М., *Банкарство*, Београд: Bridge Company, 2001.
7. Законом о Агенцији за осигурање депозита, "Службени гласник РС", бр. 61/05.
8. Закон о осигурању депозита, "Службени гласник РС", бр. 116/08.
9. Закон о мјерама за заштиту банкарског система, "Службени лист Црне Горе" бр. 64/08.

Интернет - извори

1. <http://www.fdic.gov/about/index.html>
2. <http://www.efdi.net/aboutUs.asp>
3. http://www.garantiedesdepots.fr/spip/spip.php?article48&id_rubrique=16
4. <http://www.voeb.de/de/english/>
5. <http://www.capital.ba/ek-predlozila-povecanje-osiguranog-depozita-na-100000-evra/>
6. <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2004/3068.htm>
7. <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2004/3398.htm>
8. <http://www.aod.ba/news.html>
9. <http://www.vesti.rs/Ekonomija/Uskoro-kreditna-linija-za-osiguranje-depozita.html>
10. http://www.iadi.org/completed_reports2008.html
11. <http://globaleconomicanalysis.blogspot.com/2009/08/as-of-friday-august-14-2009-fdic-is.html>
12. <http://cromalternativemoney.org/index.php/it/media/notizie/tags/53>